

Jussinpekan koulu

Jussinmäentie 2C, 85410 SIEVI

TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSUUNNITELMA

Sisällys

Toteutuuko sukupuolten tasa-arvo?	2
Tasa-arvohaasteet suomalaisessa yhteiskunnassa	3
Asenteet ja oppimistulokset sukupuolittuvat varhain	4
Sukupuolittuneisuutta lievennettävä jo perusopetuksessa	4
Näkymätön sukupuolen moninaisuus.....	5
Jokaisella on oikeus määritellä sukupuolensa.....	5
Sukupuolen moninaisuus lapsuudessa ja nuoruudessa.....	6
Sukupuoleen perustuva häirintä ja seksuaalinen häirintä.....	6
Mitä häirintä on?.....	6
Ketkä kokevat häirintää ja kuka syyllistyy siihen?	6
Miksi häirintää kokenut ei kerro asiasta?.....	7
Tasa-arvon edistäminen perusopetuksessa	7
Opetuksen ja ohjauksen tulee olla sukupuolitietoista	8
Sukupuolitietoinen opetus	8
Sukupuolitietoinen opettaja	8
Sukupuolten erot eivät johdu pelkästään biologiasta.....	9
Sukupuolitietoinen arviointi.....	9
Tasa-arvoa tukeva oppimateriaali	10
Sukupuolitietoinen ohjaus	11
Miten tasa-arvoa tulee ja voi edistää Jussinpekan koulussa	12
Tasa-arvon edistäminen oppiaineittain.....	13
Monialainen oppimiskokonaisuus sukupuolten tasa-arvosta	15
Sukupuoli- ja tasa-arvotietoisuus kaikkeen koulun toimintaan	16
Oppilaan osallisuus	17
Oppilashuolto sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuki	17

Kodin ja koulun yhteistyö.....	18
Koulun vastuu häirinnän ennaltaehkäisystä	18
Opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita tukeva muu toiminta	18
Tasa-arvosuunnitelma on työkalu järjestelmälliselle tasa-arvotyölle	19
Tasa-arvosuunnitelman laadintavelvoite	19
Tasa-arvosuunnittelulla kehitetään koulun toimintaa.....	19
Keitä suunnittelavelvoite koskee?	20
Tasa-arvosuunnittelun painopisteet.....	20
Syrjintä sukupuolen perusteella on kielletty.....	20
Tasa-arvotyö on koko koulun asia.....	20
Selvitys koulun tasa-arvotilanteesta	21
Toimenpiteistä sopiminen.....	21
Tasa-arvosuunnitelman kirjaaminen tai muu dokumentointi.....	22
Opetuksen järjestäjän on edistettävä myös yhdenvertaisuutta.....	22
Hyväksyminen ja tiedottaminen.....	22
Toimeenpano.....	22
Arviointi ja seuranta.....	23
Käsitteitä:.....	23

Perusopetuksella on tärkeä tehtävä sukupuolten tasa-arvon edistämässä ja sukupuolittietoisuuden lisäämisessä. Tasa-arvon edistämismuotoja koskee kaikkia opetuksen ja koulutuksen järjestämismuotoja. Perusopetuslain osalta näitä ovat esiopetus, oppivelvollisten perusopetus, lisäopetus, aikuisten perusopetus ja maahanmuuttajille järjestettävä perusopetukseen valmistava opetus. Tasa-arvolaki velvoittaa kaikki perusopetusta järjestävät oppilaitokset tasa-arvosuunnitelman laadintaan.

Tasa-arvoisessa koulussa jokainen oppilas uskaltaa olla oma itsensä tuntien olonsa turvalliseksi. Tasa-arvoisessa koulussa oppilaat myös viihtyvät ja tuntevat suurempaa osallisuutta omaan kouluyhteisöönsä.

Toteutuuko sukupuolten tasa-arvo?

Suomi on monin tavoin sitoutunut edistämään sukupuolten tasa-arvoa. Tähän velvoittavat perustuslakimme ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Kansainvälisesti Suomea pidetään tasa-arvoasiat hyvin hoitaneena maana. Suomessa on kuitenkin edelleen vakavia tasa-arvo-ongelmia, joten työtä

sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi on tehtävä jatkuvasti. Tasa-arvotyöllä edistämme sitä, että kaikkien ihmisten osaaminen tulee ihmisten itsensä ja yhteiskunnan käyttöön. Ihmisen sukupuoli ja sukupuoli-identiteetti ovat moninaisia. Ne määrittyvät biologian lisäksi sosialisatiossa ja oppimisessa. Uusi tieto ja uudet ajatukset tarvitsevat myös uusia sanoja. Liitteeseen 1 on koottu tasa-arvotyössä tarvittavaa keskeistä sanastoa.

Tasa-arvohaasteet suomalaisessa yhteiskunnassa

Valtioneuvoston vuodelta 2010 oleva tasa-arvoselonteko osoittaa, että sukupuolten tasa-arvon toteutumisen tiellä on vielä monia esteitä. Sekä naiset ja tytöt että pojat ja miehet kohtaavat epätasa-arvoa, naiset kuitenkin miehiä useammin. Naisten ja miesten epätasa-arvosta on runsaasti tutkimustietoa eri elämänalueilta.

Sukupuolten tasa-arvon toteutumisessa on haasteita muun muassa

- johtajuudessa ja päätöksenteossa
- työelämässä ja palkkauksessa
- kotitöiden jaossa
- terveydessä, hyvinvoinnissa, elämäntavoissa ja eliniässä
- vanhemmuus- ja huoltajuuskysymyksissä
- turvallisuudessa ja sen kokemisessa
- mediassa ja mainonnassa
- varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa.

Oman perheen, suvun ja yhteiskunnan tosiasiallinen tasa-arvotilanne välittyy monin tavoin esi- ja peruskouluikäisten kokemusmaailmaan. Lapsi alkaa rakentaa käsitystään sukupuolesta sekä sukupuolten valtarakenteista, hierarkioista ja mahdollisuuksista syntymästään lähtien. Kasvattajien ja opettajien tehtävä on antaa tietoa sekä lisätä ymmärtämystä ja taitoa siitä, miten tasa-arvoa rakennetaan tietoisesti.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret ovat edelleen verrattain näkymättömiä. Kielteisiä asenteita, syrjintää ja jopa väkivaltaa sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun vuoksi esiintyy, vaikka näistä kerrotaan harvoin eteenpäin esimerkiksi opettajalle.

Perusopetus pohjustaa koulutuksen ja työelämän segregaatiota

Kasvatuksen ja opetuksen sukupuolittuneisuudella ja sukupuolen mukaisella segregaatiolla tarkoitetaan sitä, että monilla oppimispolun muotoutumiseen vaikuttavilla tekijöillä on taipumus rakentua oppilaiden ja opiskelijoiden sukupuolen mukaan. Näitä ovat

- kiinnostuksen kohteet
- opiskeluasenteet
- minäpystyvyyden kokemus eli luottamus omaan osaamiseen
- oppimistulokset
- oppiaine-, oppimäärä- ja kurssivalinnat
- koulutusala- ja uravalinnat.

Sukupuolittuneisuus ja sukupuolen mukainen segregaatio ovat sukulaiskäsitteitä. Perusopetuksen yhteydessä, kun tytöt ja pojat ovat useimmiten samoissa ryhmissä, puhutaan usein sukupuolittuneisuudesta, kun taas ammatillisesta koulutuksesta ja työelämästä puhuttaessa käytetään usein käsitettä segregaatio.

Suomessa koulutuslavalinnat ja työelämä ovat hyvin segregoituneita.

Koulutuslavalintojen sekä ammatti- ja urasuunnitelmien segregatio alkaa muotoutua jo kodeissa sekä varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa. Segregatio jatkuu aikuisikään.

Asenteet ja oppimistulokset sukupuolittuvat varhain

Opetushallitus ja myöhemmin Kansallinen koulutuksen arviointikeskus ovat tehneet runsaasti peruskoulukäisten oppimistulosten arviointeja oppiaineittain ja teemoittain.

Jo peruskoulussa tytöt ja pojat suhtautuvat moniin oppiaineisiin eri tavoin. Sukupuolittuneisuus näkyy niin heidän luottamuksessaan omaan osaamiseensa kuin heidän koulusuorituksissaankin. Oppiaineittain vaihtelevat mieltymykset, kiinnostuksen kohteet ja oppimistulokset heijastuvat opintoja koskeviin valintoihin. Onkin tärkeää, että koulun käytännöt lievittävät sukupuolittuneisuutta.

Peruskoulussa juurtuneet suhtautumistavat eri oppiaineisiin ja siellä tehdyt valinnat heijastuvat toisen asteen valintoihin. Ne näkyvät aikanaan myös oppilaiden tulevaisuuden työelämävalinnoissa, joille segregatio on tyypillistä.

Lähtökohtaisesti peruskouluideaaliin on kuulunut tasa-arvon lisääminen. Perusopetukseen viime vuosina hiipineestä sosio-ekonomisesta segregatiosta on noussut esiin koulutuspoliittisesti vakavaa tutkimustietoa, jonka mukaan korkeasti koulutetut vanhemmat pyrkivät sijoittamaan lapsensa hyvämaineisiin kouluihin lähikoulun sijaan.

Käytännön menettelytapana on hakeutuminen painotettuun opetukseen esimerkiksi musiikissa, liikunnassa tai luonnontieteissä.

Tämä saattaa vahvistaa segregatiota toisella asteella entisestään. Sukupuolten tasa-arvon edistämisen kannalta on tärkeää seurata, kohteleeiko painotettuun opetukseen hakeutuminen eri tavoin tyttöjä ja poikia, sekä luoda segregatiotorisä lievittäviä ratkaisuja. Lukiolaisten oppiaine- ja oppimäärävalintojen sekä ylioppilaskokelaiden arvosanojen jakautuminen sukupuolen mukaan muistuttaa peruskoulukäisten seuranta-arvioita, mutta myös uusia sävyjä nousee esille. Segregation lieventämistyöryhmä nostaa tavoitteeksi terveystiedon ja matematiikan sukupuolijakauman tasoittamisen. Ylioppilastutkinnosta mielenkiintoisena yksityiskohtana voidaan mainita, että englannin A-kielessä pojat ovat viime vuosina saaneet enemmän laudatur-arvosanoja kuin tytöt. Yleisesti tätä selitetään oppimisympäristöjen muutoksella.

Ammatillisessa koulutuksessa segregatiota on pyritty lieventämään, mutta vähäisin tuloksin. Koulutusalosta tytöt ja naiset hakeutuvat eniten hoito- ja terveysaloille. Pojat ja miehet puolestaan valitsevat eniten tekniikan ja liikenteen aloja.

Segregatio on jyrkintä ammatillisessa peruskoulutuksessa. Se on jonkin verran lievempää ammattikorkeakouluissa ja akateemisessa koulutuksessa. Erityisen vakavasti on suhtauduttava tutkimustietoon, jonka mukaan sukupuoleltaan vähemmistöä edustavien opiskelijoiden keskeyttämisluvut ovat keskimääräistä suurempia segregoituneilla koulutusaloilla.

Esimerkkeinä tasa-ammateista eli ammasteista, joissa sekä naisia että miehiä on kumpiakin vähintään 40 prosenttia, voidaan mainita postinkantajat, kiinteistönvälittäjät ja asianajajat.

Kahdessa sukupolvessa tapahtunut muutos on joillakin aloilla suuri, mutta monien ammattien osalta lähempi ura- ja ansiokehityksen tarkastelu osoittaa, että tasa-arvotyötä tarvitaan edelleen.

Sukupuolittuneisuutta lievennettävä jo perusopetuksessa

Sukupuolittuneisuuden lieventäminen on välttämätöntä jo esiopetuksessa ja peruskoulussa, koska lasten asenteet sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja tasaarvoon vakiintuvat pitkälti esi- ja peruskouluiässä. Perusopetuksen sukupuolittuneisuutta voidaan lieventää toteuttamalla sukupuoli- ja tasa-arvotietoista opetusta ja ohjausta sekä toimintakulttuuria.

Suuret erot tyttöjen ja poikien keskimääräisissä oppimistuloksissa sekä tiedot opetuksen sukupuolittuneisuudesta ja segregaatista ovat nostaneet esiin tasa-arvopohdintoja:

- Mitä esiopetuksessa pitäisi tehdä toisin sukupuolittuneisuuden lievittämiseksi?
- Suosiiko peruskoulu tyttöjä?
- Mikseivät hyvätkään oppimistulokset lisää tyttöjen itseluottamusta ja rohkaise heitä nousemaan johtajuuteen?
- Miksi tytöillä on poikia heikompi käsitys itsestään vaikkapa matematiikan oppijoina jo peruskoulun kolmannella luokalla, vaikka heidän osaamisensa on samalla tasolla?
- Ymmärretäänkö peruskoulussa tyttöjen ja poikien kypsytymisen eritahtisuutta ja osataanko se ottaa huomioon opetuksen järjestämisessä ja työtavoissa?
- Sosiaalistuvatko pojat peruskoulussa ”vapaamatkustajuuteen”, kun heitä ei kannusteta ponnistelemaan tai he syystä tai toisesta eivät opi ponnistelemaan?
- Miten pojat voisivat olla sekä hyväksytyjä poikaporukassa että ahkeria ja menestyviä oppilaita?
- Voiko koulussa olla avoimesti transsukupuolinen tai kertoa, ettei koe olevansa tyttö eikä poika?
- Selittääkö häirinnän pelko osaltaan koulutuslavalintojen ja työelämän segregatiota?
- Miten perusopetuksessa pitäisi toimia toisin koulutusalojen välisen segregatiion lieventämiseksi?

Näkymätön sukupuolen moninaisuus

Ajatteluamme ja toimintaamme ohjaavat usein perinteiset käsitykset sukupuolesta. Oletamme jokaisen ihmisen olevan yksiselitteisesti joko tyttö tai poika, nainen tai mies. Oletamme myös, että ihmisen sukupuoli on muuttumaton ja syntyessä määritetty. Sukupuolistereotyytiat ylläpitävät olettamusta siitä, että on olemassa vain tietyntylaisia tapoja olla tyttö tai nainen ja tietyntylaisia tapoja olla poika tai mies.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että jokainen oppilas on ainutlaatuinen omana itsenään. Perusteet velvoittavat antamaan tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Jokaiseen oppilaaseen tulee suhtautua yksilönä. Tämä edellyttää kunkin oppilaan erityispiirteiden ymmärtämistä.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 käytetty käsite ”sukupuolen moninaisuus” pitää sisällään kaikki sukupuolet ja sukupuoli-identiteetit ja sukupuolen ilmentämisen muodot (ks. Liite 1). Jokaisen ihmisen ja koulussa jokaisen oppilaan ja lapsen sukupuolikokemus on omanlaisensa.

Jokaisella on oikeus määritellä sukupuolensa

Jokaisella tulee olla oikeus itse määritellä, millainen tyttö tai nainen, poika tai mies hän on, vai kokeeko hän olevansa muunsukupuolinen eli jotain naiseuden ja mieheyden ulkopuolella tai sukupuolten välissä. Kokemus omasta sukupuolesta voi myös muuttua ja vaihdella eri elämäntilanteissa. Yksilön sukupuoli onkin aina moninainen kokonaisuus ja kirjo ominaisuuksia. Muiden tulee kunnioittaa yksilön kokemusta ja ymmärtää, että jokainen on oman itsensä paras asiantuntija. Sukupuolittainen opettaja osaa tukea oppilasta oman sukupuolen itsemäärittelyssä tämän prosessin eri vaiheissa.

Sukupuolen moninaisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen auttavat laajentamaan kuvaamme siitä, millaisia voimme ja saamme olla ihmisinä, tyttöinä ja poikina, miehinä ja naisina tai muunsukupuolisinä. Kapeista käsityksistä aiheutuu vakavia ongelmia kuten kiusaamista ja ulkopuolelle jättämistä, yksinäisyyttä, koulutuksen keskeyttämistä, syrjäytymistä ja itsetuhoisuutta, jopa itsemurhia.

Sukupuolen moninaisuus lapsuudessa ja nuoruudessa

Joidenkin lasten kokemus omasta sukupuolesta ei mahdu kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään. Monella lapsella on kausia, jolloin eri sukupuolia tavallaan kokeillaan. Kansanomaisesti puhumme tyttöpojista ja poikatyöistä. Toisilla kokemus siitä, ettei tunne muiden näkemää/ biologista sukupuolta omakseen on vahvempi ja pysyvämpi. Kaikki sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaisevat lapset eivät aikuisena koe sukupuoliristiriitaa. Kaikki transihmiset eivät myöskään ole lapsena osoittaneet kokevansa sukupuoliristiriitaa. (Ks. Liite 1.)

Kun oppilas ilmaisee sukupuoltaan epätyypillisesti, on tärkeää, että hänen kokemustaan arvostetaan, tuetaan ja mahdolliseen kiusaamiseen puututaan. Oppilaan sukupuolen ilmaisua arvostavalla kohtaamisella ja kasvatuksella on myönteinen vaikutus aikuisuuteen asti. Kun lasta on arvostettu omana itsenään, on hänellä aikuisiässä vähemmän mielenterveyden ongelmia sekä päihteiden käyttöä kuin niillä, joiden sukupuolen kokemusta ja ilmaisua on yritetty muuttaa.

Sukupuoleen perustuva häirintä ja seksuaalinen häirintä

Jokaisella oppilaalla on oikeus turvalliseen kouluun, jossa ei tarvitse pelätä häirinnän kohteeksi joutumista. Häirintä on yhteydessä terveysriskeihin, koulunkäynnin vaikeuksiin ja nuorten riskikäyttäytymiseen. Siksi on tärkeää, että häirinnän kohteeksi joutunut tai häirintää havainnut oppilas uskaltaa kääntyä aikuisen puoleen, ja että häirintään osataan puuttua asianmukaisesti.

Mitä häirintä on?

Häirinnästä on kyse silloin, kun teoilla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Voidaan ajatella, että häirintä on yksi kiusaamisen muoto. Häirintään voi kuitenkin syyllistyä, vaikka ei tarkoittaisi pahaa. Kyseessä voi olla ei-toivottu huomio, joka ei kunnioita toisen rajoja. Esimerkiksi ihastuminen ei oikeuta häirintää. Häirinnälle on tyypillistä sen toistuvuus. Sukupuoleen perustuva häirintä on ei-toivottua käytöstä, joka liittyy sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun. Sukupuoleen perustuva häirintä ei ole luonteeltaan seksuaalista. Sukupuoleen perustuva häirintä voi olla esimerkiksi

- halventavaa puhetta toisesta sukupuolesta
- sukupuolivähemmistöön kuuluvan leimaamista epänormaaliksi
- toisen ihmisen väheksyntää tai nöyryyttämistä sukupuolen perusteella
- työpaikka- tai koulukiusaamista silloin, kun se perustuu kiusatun sukupuoleen.

Seksuaalinen häirintä on ei-toivottua käytöstä, jolla loukataan toisen koskemattomuutta. Seksuaalinen häirintä koulussa saattaa alkaa jo alaluokilla. Seksuaalinen häirintä voi olla esimerkiksi

- vihjailevia eleitä tai ilmeitä
- härskejä puheita, nimittelyä tai kaksimielisiä vitsejä
- vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevia huomautuksia tai kysymyksiä
- pornoaineiston esille asettamista
- seksuaalisesti värittyneitä yhteydenottoja tai toimintaa sosiaalisessa mediassa
- fyysistä koskettelua, seksuaalisväritteisiä ehdotuksia tai vaatimuksia
- seksuaalista väkivaltaa.

Ketkä kokevat häirintää ja kuka syyllistyy siihen?

Häirintä ei kohdistu vain tiettyyn sukupuoleen. Varsinkin fyysinen häirintä kohdistuu kuitenkin usein tyttöihin ja nuoriin naisiin. Tytöt kokevat enemmän myös vartalon muotojen arviointia ja seksuaalimoraalin kyseenalaistamista. Vuonna 2013 toteutetun kouluterveyskyselyn mukaan yläkoulua käyvistä tytöistä 61 % ja pojista 46 % oli kokenut seksuaalista häirintää joskus tai toistuvasti koulussa tai koulun ulkopuolella. Tätä ovat esimerkiksi häiritsevä seksuaalinen ehdottelu tai ahdistelu ja seksuaalisuutta loukkaava nimittely.

Häirintään syyllistyvä ja häirinnän kohde ovat usein toisilleen tuttuja. Yleisimmin häirinnän tekijä on eri sukupuolta kuin kohde. Tekijä tai kohde voi kuitenkin olla kuka vain - oppilas, opettaja, koulun muuhun henkilökuntaan kuuluva.

Homo-, lesbo-, bi- ja transnuorten kokema häirintä ja kiusaaminen ovat muita nuoria yleisempää. Koulu on paikka, jossa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat eniten häirintää.

Miksi häirintää kokenut ei kerro asiasta?

Häirintä on hämmentävä kokemus. Käsittelemällä ilmiötä se voidaan tunnistaa paremmin. Lapsi tai nuori ei välttämättä osaa tai uskalla kertoa kokemastaan.

Syitä voi olla monia:

- pelko oman tilanteen pahentumisesta tai kostosta
- häiritsijän uhkaileva tai hyvittelevä käytös
- pelko leimautumisesta kantelijaksi tai uhriksi
- ohittaminen – olettamus, että häirintä loppuu, jos sen jättää huomioimatta
- voimattomuus – kokemus, että mikään oma toiminta ei riitä lopettamaan häirintää
- itsensä syyttäminen
- oman kokemuksen epäileminen
- pyrkimys lopettaa häirintä muuttamalla omaa käytöstä tai pukeutumista
- kokemus siitä, että kertominen ei johda mihinkään
- pelko siitä, että puuttuminen vaatisi esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen paljastamista.

Lisäksi poikien saatetaan ajatella pitävän kaikesta seksuaalisväritteisestä huomiosta, jota he tytöiltä saavat. Poikien saatetaan myös ajatella olevan aina kykeneviä puolustamaan itseään häirinnältä.

Häirintä ei ole koskaan sen kohteeksi joutuvan syytä

Häirinnästä keskusteltaessa huomio siirtyy usein häirinnän kohteeseen. Tätä syytetään provosoinnista, vääränlaisesta pukeutumisesta, kiltteydestä, puolustautumattomuudesta tai siitä, että hän piti puoliaan. Usein häirinnän kohde kokee syyllisyyttä ja häpeää. On kuitenkin muistettava, että häirintä ei ole koskaan sen kohteeksi joutuneen syytä.

Tasa-arvon edistäminen perusopetuksessa

Tasa-arvolaki velvoittaa edistämään sukupuolten tasa-arvoa koulutuksessa Viranomaisten ja koulutuksen järjestäjien sekä muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen on huolehdittava siitä, että tytöillä ja pojilla sekä naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen sekä että opetus, tutkimus ja oppiaineisto tukevat tämän lain tarkoituksen toteutumista. Tasa-arvoa edistetään koulutuksessa ja opetuksessa lasten ikä ja kehitys huomioon ottaen.

Viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.

Tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuusperiaate ohjaavat perusopetuksen kehittämistä. Opetus edistää taloudellista, sosiaalista, alueellista ja sukupuolten tasa-arvoa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 on sitouduttu sukupuolten tasa-arvon edistämiseen monesta näkökulmasta:

- Perusopetus kannustaa yhdenvertaisesti tyttöjä ja poikia opinnoissa. Jokaista oppilasta autetaan tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja.
- Perusopetus lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta.
- Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat perusopetuksen toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavia periaatteita.
- Opetuksen tulee olla sukupuolitietoista. Jokainen oppiaine edistää sukupuolten tasa-arvoa omalla tavallaan.
- Työtapojen, oppimisympäristöjen ja yhteistyökumppaneiden valinnassa kiinnitetään huomiota sukupuolittuneiden asenteiden ja käytänteiden tunnistamiseen ja muuttamiseen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita on täydennetty Opetushallituksen määräyksellä 63/011/2015, joka informoi perusopetuksen järjestäjiä koulukohtaisen toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman laadintavoitteesta.

Opetuksen ja ohjauksen tulee olla sukupuolitietoista

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 mukaan opetuksen tulee olla sukupuolitietoista. Vuoden 2004 perusteet olivat pitkälti sukupuolineutraalit, mutta kriittisten arvioiden mukaan niitä voidaan pitää jopa tyttöjen ja poikien lähtökohtaisia eroja korostavina. Periaatteellinen muutos vuoden 2016 elokuussa voimaan tulevissa perusteissa on merkittävä.

Sukupuolitietoinen opetus

Oppilaan sukupuoli vaikuttaa helposti siihen, miten häntä kasvatetaan ja millaisia kuvia ja malleja sukupuolesta hänelle tarjotaan. Opettajien tulee tiedostaa stereotyyppiset sukupuolikäsitykset, jotka ilmenevät asenteissa, käyttäytymisessä sekä siinä, miten oppilas kohdataan yksilönä. Epätasa-arvo jää piiloon koulussa, kun sukupuolesta tai sen vaikutuksista ei puhuta ja toimitaan näennäisen neutraalisti.

Sukupuolitietoisuus on hyvän opetuksen tunnuspiirre. Sukupuolitietoisessa opetuksessa opettaja tiedostaa käsityksensä sukupuolesta ja sukupuolen moninaisuudesta. Sukupuolitietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa oppijassa. Sukupuolitietoisessa opetuksessa tunnistetaan sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita ja puretaan niitä. Sukupuolitietoinen opetus rakentaa johdonmukaisesti sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolitietoisuus on osa hyvän opettajan ammattitaitoa.

Sukupuolitietoinen opettaja

- ymmärtää sukupuolta muokkaavia sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä tietää, että niihin voi vaikuttaa
- tunnistaa omia taipumuksiaan suhtautua oppilaisiin eri tavoin sukupuolen mukaan
- antaa oppilaalle tilaa olla omanlaisensa ilman perinteisiä sukupuoliodotuksia

- osaa tukea oppilaan kasvua ja sukupuoli-identiteetin rakentumista silloinkin, kun oppilas on epävarma sukupuoli-identiteetistään tai kuuluu sukupuolivähemmistöön, sekä osaa tarvittaessa ohjata oppilaan oppilashuollon palveluihin
- purkaa työyhteisössään opetuksen sukupuolittavia ajattelu- ja vuorovaikutusmalleja sekä käytäntöjä
- osaa analysoida oppilaiden kanssa tyttöjen ja poikien, naisten ja miesten ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamia rakenteellisia epätasa-arvotekijöitä
- edistää tasa-arvoa aktiivisesti omassa luokassaan ja kouluuyhteisössään valitessaan oppimateriaaleja, työtapoja ja yhteistyökumppaneita
- kehittää koulun toimintakulttuuria sukupuolittaiseksi ja osallistuu koulun tasa-arvosuunnitteluun.

Käsitteitä sukupuolittainen opetus ja sukupuolisensitiivinen opetus on käytetty ristiin ja osin synonyymeinä. Sukupuolisensitiivisyys saattaa arkiajattelussa sekaantua tyttöjen ja poikien lähtökohtaisia eroja korostavaan ajattelutapaan eli essentiaalisuuteen. Perusopetuksen opetussuunnitelmatyössä ja siten myös tässä oppaassa käsitteeksi valittiin sukupuolittainen opetus. Sukupuolittaisen opetuksen rinnakkaiskäsite on sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen opetus, jonka opetus- ja kulttuuriministeriön segregaatian lieventämistyöryhmä otti käyttöön loppuraportissaan 2010 tahtoen korostaa sitä, että sukupuolittaisuus on välttämätön edellytys tasa-arvotyölle.

Sukupuolittaisuudessa on paljon vaihtelua koulujen ja opettajien välillä. Se ei ole kuulunut eikä kuulu vieläkaan kaikkien opettajien peruskoulutukseen. Opetuksen ja ohjauksen sukupuolittaisuus syntyy hitaasti. On tärkeää edistää sukupuolittaisuutta koulun johtamisella, systemaattisella tasa-arvosuunnittelulla sekä opettajien täydennyskoulutuksella.

Sukupuolten erot eivät johdu pelkästään biologiasta

Sukupuolittainen lähestymistapa tunnistaa sukupuolten erot, mutta ei pidä niitä ainoastaan biologisina, vaan myös kulttuurisesti ja sosiaalisesti muotoutuneina. Sukupuolten tehtävät, roolit ja työnjako ovat sidoksissa kulloiseenkin kulttuuriin, yhteiskuntaan ja yhteisöön. Tämä on helppo ymmärtää, kun ajatellaan sukupuolten asemaa ja työnjakoa Suomessa 100 vuotta sitten tai joissakin sukupuolijärjestelmältään olennaisesti poikkeavissa kulttuureissa. Ilman sukupuolittaista lähestymistapaa koulussakin saatetaan uusintaa perinteisiä käsityksiä tyttöjen ja poikien eroista, oppimisesta ja sukupuolelle tyypillisistä mieltymyksistä ja käyttäytymispiirteistä.

Sukupuolittaisessa opetuksessa oppilasta ei esimääritellä hänen sukupuolensa mukaan, ja ymmärretään että sukupuolen ilmentäminen saattaa vaihdella tilannekohtaisesti ja yksilöllisesti.

Sukupuolittainen arviointi

Arviointi on osa opetusta. Sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta peruskoulun arviointikulttuurin keskeisiä piirteitä ovat oikeudenmukaisuus ja eettisyys. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 todetaan, ettei arviointi saa kohdistua oppilaiden persoonaan, temperamenttiin tai muihin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Oppilaan sukupuoli ei saa vaikuttaa arviointiin. Sukupuolittainen arviointi tarkoittaa, että arviointi on tasapuolista eikä perustu oppilaan sukupuoleen tai sukupuoleen liitettyihin stereotyyppioihin.

Kansallisissa oppimistulosten arvioinneissa on viimeisten 10 - 15 vuoden aikana kuitenkin tullut esiin, että opettajien antamat arvosanat eivät johdonmukaisesti vastaa oppimistulosten arvioinneissa todettua oppilaiden osaamista. Merkille pantavaa on se, että tytöillä ja pojilla kouluarvosanat näyttävät määrättyneen erilaisin perustein. On todettu, että pojat saavat usein parempia arvosanoja kuin heidän osaamisensa edellyttäisi, ja tytöt arvioidaan vastaavasti ankarammin.

Oppiaineiden välillä on kuitenkin eroja: pojilta vaaditaan enemmän osaamista matematiikassa ja tytöiltä äidinkielessä, jotta he saavat saman arvosanan.

Arviointipalautetta antaessaan opettajan on tärkeää ottaa huomioon tasapuolisuus. Voi olla, että pojat saavat pienestäkin työstä enemmän kiitosta kuin tytöt. Tytöiltä odotetaan lähtökohtaisesti sekä määrällisesti että laadullisesti enemmän työtä. Opettajat ovat myös taipuvaisia huomioimaan poikia enemmän kuin tyttöjä palautetta antaessaan.

Perusopetuslaki (628/1998) ja -asetus (852/1998) velvoittavat arvioimaan oppimisen lisäksi myös oppilaan työskentelyä ja käyttäytymistä. Käyttäytymisen ja työskentelyn arviointi ovat erittäin sensitiivisiä arvioinnin kohteita sikäli, että ne liittyvät läheisesti oppilaan temperamenttiin ja persoonalliseen tapaan toimia. Käyttäytymiseen liitetään usein myös sukupuolisia stereotyyppioita, kuten ”vilkkaut pojat” tai ”hiljaiset tytöt”. Oletukset eri sukupuolille tyypillisistä työskentely- ja käyttäytymismalleista voivat helposti vinouttaa arviointia. Tästä syystä opetussuunnitelman perusteissa korostetaan tavoitteiden määrittelyn tärkeyttä käyttäytymisen ja työskentelyn arvioinnin perustaksi. Työskentely on aina osa oppiaineen arviointia, sitä ei arvioida erillisellä arvosanalla. Käyttäytyminen puolestaan arvioidaan aina erikseen, eikä käyttäytymisen arviointi saa vaikuttaa oppiaineiden arviointiin. Käyttäytymiselle tulee opetussuunnitelmassa määritellä täsmälliset tavoitteet, jotka nousevat koulun toimintakulttuurin periaatteista ja järjestysäännöistä.

Tasa-arvoa tukeva oppimateriaali

Oppikirjoilla ja muilla oppimateriaaleilla on suuri vaikutus käsityksiin sukupuolesta, sukupuolirooleista ja eri sukupuolta olevien ihmisten tehtävistä yhteiskunnassa. Tasa-arvolain mukaan myös opetusaineistojen tulee tukea oppilaitosten tasa-arvotyötä.

Perusopetuksen opetussuunnitelman vuoden 2004 perusteiden mukaan ”opetuksessa tulee ottaa huomioon tyttöjen ja poikien väliset sekä yksilölliset kehityserot”.

Uudemmassa koulutuksen ja sukupuolen yhteyksiä analysoivassa tutkimuksessa asetetaan kuitenkin kyseenalaiseksi se, voidaanko puhua tytöistä ja pojista yhtenäisinä ryhminä ja olettaa, että ”koulun arjessa tyttö- ja poikakategorioihin suhtaudutaan ikään kuin oppilas asettuessaan jompaankumpaan näistä samalla automaattisesti varustuisi sukupuoleensa liitettyillä stereotyyppisillä ominaisuuksilla”.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 velvoittavat tasa-arvoa edistävien oppimateriaalien valintaan. Kouluissa oppimateriaalien tapaan rakentaa sukupuolta kannattaa suhtautua kriittisesti, sillä edelleen julkaistaan oppikirjoja ja muita materiaaleja, jotka jossain määrin toistavat yhteiskunnassa vallitsevia stereotyyppioita ja täten ylläpitävät sukupuoleen perustuvaa segregatiota.

Segregaation lieventämistyöryhmän toimeksiannosta tehtiin pienehkö tutkimus siitä, millä tavoin sukupuoli ilmenee ja rakentuu useiden peruskoulun oppiaineiden oppimateriaaleissa. Tutkimuksen tekijät tarkastelivat oppikirjojen

- tekijäryhmien sukupuolijakaumaa sukupuolittavia sanoja (etunimet, sukulaisuussuhteet, ammattinimikkeet, fiktiivisten ja historiallisten henkilöiden sukupuoli)
- kuvitusta
- tekstejä, joissa käsitellään sukupuolta ja sukupuolten tasa-arvoa.

Edellä kuvatussa oppikirjojen sukupuolijäsennystä koskevassa tutkimuksessa ilmeni, että maskuliinisia hahmoja esittävien kuvien ja maskuliinisten sanojen määrä on suurempi kuin feminiinisten kuvien ja sanojen määrä. Erot ovat systemaattisia. Kokonaismäärissä miehet ovat enemmistönä esillä kaikkien tutkittujen oppiaineiden materiaaleissa ja kaikilla luokka-aseilla. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä tai etnisiä vähemmistöjä ei ole esillä oppimateriaaleissa muutamia yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Tällöin vähemmistöt jäävät ulkopuoliksi, ”toisiksi”, eivätkä rakennu olennaiseksi osaksi ihmiskuvan moninaisuutta.

Oppimateriaalien kuvituksissa, tarinoissa ja esimerkeissä olisi tärkeää tuoda esiin ihmisten ja perheiden moninaisuutta. Opetushallituksen toimeksiannosta laadittiin oppimateriaalien kustantajille ja oppimateriaalien tekijöille muistio Tasa-arvo- ja sukupuoli oppimateriaaleissa.

Sukupuolittietoinen ohjaus

Ohjauksellinen ajattelu osana kaikkien opettajien ammattiosaamista korostuu entisestään uusissa opetussuunnitelman perusteissa. ”Koko koulu ohjaa” –periaate merkitsee holistista ohjauksen toteutusta, jolloin kaikkien opettajien tehtävänä on tukea lasten ja nuorten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia, ohjata heitä oppimis- ja opiskelutaidoissa sekä tukea heidän ammatillista kasvuaan, urakehitystään ja tulevaisuuden suunnitelmiaan. Elinikäisen ohjauksen kansallisessa strategiassa uranhallintataidot on nostettu yhdeksi ohjauksen tavoitteeksi kaikilla koulutusasteilla. Ohjauksen keskiöön nostetaan oppilaiden tukeminen itsenäisiin, ei-perinteisiin koulutus- ja ammatinvalintoihin.

Oppilaitosten tulee laatia erilliset ohjaussuunnitelmat, joissa sisällölliset, menetelmälliset, työnjaolliset ja vastuukysymykset on määritelty ja kirjoitettu auki. Ohjaussuunnitelmassa kuvataan konkreettisesti, miten sukupuolittietoisuutta edistetään ja tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään opetuksessa ja ohjausprosessin aikana. Tasa-arvotietoinen ohjauksen järjestäminen lähtee kriittisestä ja kokonaisvaltaisesta pohdinnasta. Tällöin kysytään, millaisia sukupuolijakoon liittyviä näkyviä ja näkymättömiä rakenteita ja käytänteitä ohjauksen järjestämiseen sisältyy. Ohjaussuunnitelmaa on syytä tarkastella ja kehittää kunnan tasolla sekä kartoittaa sen yhteyksiä maakuntastrategian tasolle. Lisäksi ohjaussuunnitelma voi olla linkitetty alueelliseen ja paikalliseen toimintaympäristöön oppilaanohjauksen kehikkona, jolloin huomio kiinnitetään elinkeinorakenteen ja koulutusmahdollisuuksien välisiin yhteyksiin ja niihin liittyviin yhteistyön muotoihin ja mahdollisuuksiin. Yhteistyö työ- ja elinkeinoelämän kanssa konkretisoituu oppilaiden kokemusmaailmassa erityisesti työelämään tutustumisessa. TET- järjestelyjä organisoitaessa onkin syytä varmistaa, ettei uusinneta sukupuolittuneita oppimiskokemuksia ja sitä kautta tueta jäykkiä ja rajoittuneita minäpystyvyyden kokemuksia. TET-jaksoon voidaankin sisällyttää työharjoittelupaikan tasa-arvoasioiden esittelyä ja tasa-arvosuunnitelmaan tutustumista. Myös kodin ja koulun välinen yhteistyö on tärkeää tasa-arvo- ja sukupuolittietoista TET-jaksoa suunniteltaessa, sekä jakson aikana siihen liittyvää ohjausta toteutettaessa. Oppilaiden vanhempien kanssa voidaan keskustella vanhempainillassa sukupuolelle ei-tyypillisestä harjoittelupaikasta nuoren kokemusmaailman avartajana.

Jokainen opettaja ohjaa oman opetuksensa yhteydessä - tietoisesti tai tiedostamattaan - oppilaita valintoihin, ammatteihin ja tulevaisuuteen. Holistinen ohjausmalli korostaa kaikkien ohjaustyötä tekevien vastuuta oman vuorovaikutuksensa merkityksestä. Sukupuolittietoisuus konkretisoituu ohjaajan toiminnassa; hänen kyvyssään kuulla, kuunnella ja havaita oppilasta, tehdä hänestä tulkintoja sekä olla dialogissa hänen kanssaan sukupuolen merkitystä näkyväksi tehden. Sukupuolittetuisen ohjauksen keskeinen päämäärä, oppilaan toimijuuden ja toimintakyvyn vahvistuminen, merkitsee hänen kykyään tehdä mielekkäitä oppiaine- ja muita valintoja ja merkityksellisiä suunnitelmia, jolloin sukupuoli ei asetu tiedostamattomaksi rajoitteeksi tai esteeksi. Ohjaajan on hyvä pohtia, merkitseekö toimijuuden vahvistuminen ja toimintakyvyn lisääntyminen tyttöjen ja poikien kohdalla erilaisia asioita. Onko hyvä oppiainevalinta, hyvä koulutusura tai sopiva ammatti määräytynyt jo etukäteen oppilaan (oletetun) sukupuolen mukaan ja johdattelevatko nämä käsitykset ohjausprosessin kulkua?

Sukupuolittetuisessa ohjauksessa oppilaita tuetaan ja rohkaistaan - joskus myös haastetaan - luokkaja ryhmämuotoisen ohjauksen menetelmin tarkastelemaan työelämää, elinkeinorakennetta sekä ammattialoja monipuolisesti ja kriittisesti.

Sukupuolten välinen eriarvoisuus on nostettava näkyviin, jotta tasa-arvoisuutta voidaan lisätä. On tärkeää huomioida kaveripiirin merkitys ja tiedostaa, että oppilaan voi olla vaikeaa tehdä vertaisryhmästään poikkeavia valintoja. Opetuksen ja ohjauksen järjestelyillä vertaisryhmä voi kuitenkin toimia nuoren resurssina ja tukena. Esimerkiksi tutustuminen nais- ja miesenemmistöisiin sekä tasa-alojen työpaikkoihin voidaan toteuttaa pienryhminä.

Henkilökohtaisessa ohjauksessa liikutaan oppilaan persoonallisella alueella, mikä edellyttää ohjaajalta erityistä herkkyyttä tunnistaa oppilaan identiteettiin ja arvoihin liittyviä pohdintoja ja niiden merkityksiä oppilaan tulevaisuutta koskevassa päätöksenteossa ja valinnoissa. Spencer Nilesin toivolähtöinen ohjausmalli purkaa lineaarista tulevaisuuden suunnittelun ajattelua ja tuottaa ohjausorientaationa luovia ja joustavia näkökulmia oppilaan merkitysmaailmaan ja tulevaisuusnäkyymiin. Sukupuolittetoinen ohjaus perustuu vuoropuheluun ja edistää kriittistä reflektiota, omien arvojen, uskomusten ja oletusten pohdintaa.

Eri-ikäisten oppilaiden kohdalla tämä merkitsee kehitysvaiheen huomioivia toimintatapoja. Ohjaajana on tärkeää muistaa, että pienilläkin koululaisilla on kykyä ja intoa tarkastella elämänpiirinsä kokemuksia tiedostavasti.

Tasa-arvolain mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään koulutuksessa ja opetuksessa lasten ikä ja kehitys huomioon ottaen. Tasa-arvon tavoite ja lähtökohta on kaikissa ikäryhmissä sama. Perusopetuksen tehtävänä on tarjota kaikille oppilaille yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Yhteneväistä on myös se, että tyttöjä ja poikia tulee tukea opetuksen ja ohjauksen avulla niin, että he voivat tehdä oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä – ei sukupuolensa – perusteella. Tasa-arvon edistämisen kannalta keskeisimmät asiat ovat hieman erilaisia eri ikäryhmissä ja oppiaineissa sekä koulutettavaryhmittäin.

Miten tasa-arvoa tulee ja voi edistää Jussinpekan koulussa

Oppilaiden väliset yksilölliset kehityserot, myös poikien ja tyttöjen usein erilainen kehitysrytmi, alkavat näkyä osalla oppilaista aiempaa selvemmin ja vaikuttavat koulutyöhön erityisesti vuosiluokilla 7 – 9. Yläkoulussa opiskelujärjestelyt muuttuvat, kaikkia oppiaineita opettavat aineenopettajat ja opiskelu on enemmän oppilaan itsensä vastuulla. Jokainen opettaja ohjaa oppilaita sukupuolten tasa-arvoon omassa oppiaineessaan ja kouluyhteisön kaikessa toiminnassa.

Useimmilla oppilailla on jo käsitys sukupuoli-identiteetistään, mutta se voi vielä muuttua. Perinteiset stereotyyppit rajoittavat sukupuolen ilmaisua. Oppilaiden tulisi osata tunnistaa sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä ja tietää, ettei se ole kohteen vika, ja että tilanteeseen voi saada apua. Oppilaita tuetaan yhteisöllisyyteen, joka ei hyväksy kiusaamista, seksuaalista häirintää, sukupuoleen perustuvaa häirintää, rasismia eikä muuta syrjintää. Peruskoulun loppuun mennessä jokaisella on hyvä olla riittävä tasa-arvo-osaaminen yhteiskunnassa toimimista varten. On tärkeää, että perusopetuksen oppilaat ja lisäopetuksen opiskelijat osaavat tarkastella ammatteihin ja aloihin liittyviä stereotyyppioita kriittisesti. Oppilaita rohkaistaan tekemään opintoihin ja työhön liittyvät valintansa perustellusti omista lähtökohdistaan.

Segregaation tietoinen lievittäminen vuosiluokilla 7 - 9 ja lisäopetuksessa on välttämätöntä. Kaikkien oppilaiden ja opiskelijoiden tulee saada monipuolisia oppimiskokemuksia, omaehtoisia kokemuksia työelämästä ja ajantasaista tietoa työelämän tarjoamista mahdollisuuksista. TET-harjoittelussa oppilaita kannustetaan valitsemaan harjoittelupaikka yksilöllisesti ja oman mielenkiinnon mukaan. Epätyyppillisistä TET-valinnoista kiinnostuneita tuetaan. TET-jaksot ja lisäopetuksessa työpaikalla tapahtuvat opinnot sekä näihin kumpaankin liittyvä ohjaus lievittävät segregoitumista.

Jussinpekan koulussa tytöt saavat edelleen olla tyttöjä ja pojat poikia, jos näin haluavat. Ketään ei kuitenkaan ohjata tiettyyn muottiin, vaan jokainen saa olla juuri sitä, mitä haluaa.

Tasa-arvon edistäminen oppiaineittain

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja sukupuolen moninaisuus tulee ottaa huomioon oppiainekohdaisesti opetuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Seuraavassa tarjotaan joitakin opetussuunnitelman perusteisiin pohjautuvia periaatteellisia näkökohtia ja käytännöllisiä ideoita siihen, miten opettajat voivat edistää tasa-arvo- ja sukupuolietoisuutta eri oppiaineiden opetuksessa. Kyseenalaistaminen ja uudet näkökulmat ovat tervetulleita!

Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa käytettävät tekstit ja työtavat valitaan sukupuolietoisesti. Opetuksessa tarkastellaan kirjallisuuden, elokuvien, taiteen ja median tarjoamia kuvauksia sukupuoli-rooleista, stereotyyppioista, työnjaosta ja ammateista. Perinteisille nimikkeille kuten virkamies, asiamies, nimismies ja lakimies voidaan keksiä vaihtoehtoja. Tutustuttaessa kirjallisuuden lajeihin tai historiaan voidaan tarkastella sukupuolirooleja. Erityistä huomiota voidaan kiinnittää sukupuolten tasa-arvoa edistävään kielenkäyttöön niin puhe- kuin kirjoitustehtävissä. Kaunokirjallisuus ja elokuvat tarjoavat hyviä mahdollisuuksia eläytyä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien lasten kokemusmaailmaan. Kannustetaan poikia lukemaan monipuolisesti myös kaunokirjallisia tekstejä.

Vieraiden kielten ja toisen kotimaisen kielen opetuksessa käsitellään monipuolisesti erilaisia aiheita ja erityyppisiä, oppilaille merkityksellisiä tekstejä, joista oppilaat haluavat kuulla ja lukea. Opetuksessa käytetään vaihtelevia ja toiminnallisia työtapoja kuten leikkejä, lauluja, pelejä, draamaa, sosiaalisia verkostoja ja kansainvälisiä yhteyksiä. Kyseenalaistetaan vallitsevaa käsitystä siitä, että tytöt oppivat paremmin kieliä kuin pojat. Oppilaita rohkaistaan tekemään aidosti itseään kiinnostavia kielivaihtoehtoja sukupuolesta riippumatta. Opitaan tunnistamaan kohdekielen sukupuolittuneita rakenteita ja sanastoa. Opetellaan myös sukupuolen moninaisuudelle tilaa antavia persoonapronomineja (hon, han → hen; she, he → ze) sekä sukupuolineutraaleja ja naisten siviilisäätyä määrittelemättömiä puhutlusanoja (Mr, Ms, Mrs → Mx).

Matematiikan opiskelun pitäisi tässä vaiheessa valmistaa osaa oppilaista lukion laajan matematiikan opintoihin. Toisaalta moni oppilas luovuttaa matematiikan suhteen. Yläkouluaikana oppilaiden itsetuottamus omiin kykyihinsä matematiikassa heikkenee ja erityisesti poikien osaaminen polarisoituu. Heikkojen oppilaiden pitäminen mukana tukitoimin ja eriyttäminen esimerkiksi matematiikkapeliavulla estää syrjäytymiskehitystä ja mahdollistaa jatko-opinnoissa selviämisen. Toisaalta monilla opettajilla on itseään toteuttavia uskomuksia poikien piilevästä lahjakkuudesta. Monet tytöt päätyvätkin uskomaan selviävänsä matematiikassa vain ahkeruutensa ja tunnollisuutensa ansiosta. Erityisesti tytöille on syytä tuoda esiin matematiikan tärkeys koulutus- ja työmarkkinoilla.

Biologian ja maantiedon opiskelussa hyödynnetään monipuolisesti tieto- ja viestintäteknologiaa. Oppimisympäristöjen monipuolisuus edistää oppilaiden yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Yksi biologian opetuksen tavoitteista on ymmärtää ihmisen kehitystä ja elimistön perustoimintoja. Yksi kuudesta keskeisestä sisältöalueesta on ihminen. Viimeistään tässä vaiheessa biologian opetuksessa on tärkeää tutustua intersukupuolisuuteen ja transihmisyyteen. Maantiedon opetuksen tavoitteena on ymmärtää erilaisia kulttuureja, oppia arvostamaan kulttuurien moninaisuutta ja kunnioittamaan ihmisoikeuksia kaikkialla maailmassa. Tämä tarjoaa luontevan yhteyden tutustua esimerkiksi eri maiden ja kulttuurien sukupuoli-järjestelmiin, joissa sukupuolen moninaisuus on hyvin edustettuna (esimerkkeinä Intian hijrat ja Australian kolmas sukupuoli). Tutustutaan YK:n kestävän kehityksen ohjelmaan vuosille 2016 - 2030 ja otetaan selvää, miten monin tavoin tyttöjen ja naisten aseman parantaminen vaikuttaa köyhyyden vähentämiseen ja kehitykseen.

Fysiikan ja kemian opetuksessa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistetään tarjoamalla oppilaille mahdollisuuksia soveltaa oppiaineita erilaisissa, erityisesti arkielämän yhteyksissä sekä tutustua monipuolisesti ammatteihin, joissa tarvitaan fysiikan ja kemian osaamista. On tärkeää valita monenlaisia aiheita ja konteksteja sekä käyttää vaihtelevia opetusmenetelmiä, jotta motivoidaan molempia sukupuolia. Rohkaistaan oppilaita stereotyyppioista vapauttaviin valintoihin esimerkiksi rakentamalla segregoituneiden alojen ja ammattien työelämä- ja asiantuntijayhteyksiä sukupuoli- ja tasa-arvotietoisesti.

Monet **terveystiedon** aihepiirit käsittelevät oppilaiden kehitysvaihetta, yksilöllisiä kokemuksia ja elämäntilannetta. Oppilaita ohjataan ymmärtämään ja kunnioittamaan jokaisen oikeutta yksityisyyteen ja koskemattomuuteen itseä koskevissa terveyteen liittyvissä kysymyksissä. Tasa-arvoon ja sukupuoleen liittyvät kysymykset ovat keskeinen osa oppiaineen sisältöjä. Terveyden edistämistä ja terveyseroja tarkastellaan muun muassa sukupuolen näkökulmasta. Sisällöissä painottuvat identiteetin, minäkuvan ja itsetuntemuksen rakentuminen sekä huolenpidon, perheen ja läheisten merkitys, mielen hyvinvointi sekä itsensä ja muiden arvostaminen. Kasvun ja kehityksen teemassa käsitellään seksuaalista kehittymistä, seksuaalisuutta, seksuaalioikeuksia, sukupuolen moninaisuutta ja seksuaaliterveyttä. Väkivallan ja häirinnän ehkäisy sekä fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden kunnioittaminen ja avun hakeminen ovat keskeisiä turvataitoja.

Uskonnon opetuksessa on keskeistä monipuolinen ihmisoikeuksien tarkastelu. Opetuksessa tutustutaan eri kulttuureihin, uskontoihin ja katsomuksiin myös sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Oppilasta kannustetaan maailman moninaisuuden ja kaikkien yhdenvertaisen kohtelun hyväksymiseen ja ymmärtämiseen. Oppilasta ohjataan perehtymään eettiseen ajatteluun ja ihmisoikeuksiin sekä pohtimaan ihmisyyteen kuuluvia elämänskysymyksiä, ajankohtaisia eettisiä kysymyksiä ja omien arvojen suhdetta niihin. Opetuksessa voidaan pohtia, mistä sukupuolten tasa-arvoa kyseenalaistavat ja sukupuolen moninaisuutta halveksivat, yhteiskunnalliset asenteet syntyvät, mitä seurauksia niillä on, ja miten yhteiskuntamme voi muuttua tasa-arvoisempaan suuntaan.

Elämäkatsomustiedon opetuksen tarkoitus on edistää oppilaiden taitoa etsiä hyvää elämää. Elämäkatsomustiedossa oppilasta ohjataan tuntemaan ihmisarvon, ihmisoikeuksien ja ihmisten yhdenvertaisuuden merkitys ja eettinen perusta. Sukupuolen ja seksuaalisuuden osalta oppilasta kannustetaan maailman moninaisuuden ja kaikkien yhdenvertaisen kohtelun hyväksymiseen ja ymmärtämiseen. Ihmisoikeusajatteluun liittyen käsitellään laajasti naisten ja tyttöjen asemaa eri kulttuureissa ja eri aikoina. Olennaista on, että oppilas oppii huomaamaan sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä eettisiä ulottuvuuksia elämässään ja ympäristössään sekä pystyy kehittämään niihin liittyvää eettistä ajatteluaan ja eettisiä toimintavalmiuksiaan.

Historian opetuksessa opetussuunnitelman perusteiden mukaan historianopetus auttaa oppilaita tunnistamaan yhteiskunnassa olevia arvoja, arvojännitteitä ja niissä tapahtuneita muutoksia eri aikoina. Tutustutaan tasa-arvoa edistäviin yhteiskunnallisiin aatteisiin ja liikkeisiin menneisyydessä ja nykyaikana, myös naisasialiikkeeseen ja uusiin tasa-arvokysymyksiin. Pohditaan sukupuolten tasa-arvoa ihmisoikeutena. Miten sukupuoli on määrittänyt historiallisten toimijoiden yhteiskunnallista ja ammatillista liikkumatilaa eri aikoina? Mikrohistoriallisen tarkastelun kautta voidaan esittää myös naiset historian aktiivisina osapuolina ja haastaa perinteistä ”suurmieshistoriaa”. Miksi naisten ”näkyviksi tuleminen” historiankirjoituksessa on kestänyt vuosisatoja ja on edelleen kesken? Naisten ja lasten elämää eri aikoina voidaan tarkastella tutkivan tai yhteistoiminnallisen oppimisen, roolipelien, väittelyn, draaman ja kuvataiteen keinoin ja täten kehittää historiallista empatiakykyä.

Yhteiskuntaopin opetuksessa oppilaita ohjataan toimimaan aktiivisina kansalaisina ja maailmankansalaisina moninaisuutta ymmärtävässä sekä ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa kunnioittavassa demokraattisessa yhteiskunnassa. Tutustutaan joihinkin sukupuolten tasa-arvon ja epätasa-arvon ilmentymiin suomalaisessa yhteiskunnassa, Euroopan unionissa ja globaalisti. Keskeisiä sukupuolten tasa-arvon kuvaajia Suomessa ovat palkkataso, johtajuus ja eliniänodote. Otetaan selvää sukupuolten tasa-arvosta kehittyvissä maissa sekä pohditaan tasa-arvon yhteyksiä elintason parantamiseen. Harjoitellaan sukupuolijärjestelmien (hierarkiat, roolit, sukupuolten väliset suhteet, työnjako, valta, naisten kansalaisoikeudet, tyttöjen ja naisten koulutus) havainnointia tilastojen tai media-aineistojen avulla tuntuman saamiseksi sukupuolijärjestelmien moninaisuuteen. Tutustutaan muutamaan tasa-arvon edistämiskeinoon mielipidevaikuttamisesta kehitysyhteistyöhön ja puoluepolitiikasta lainsäädäntöön. Harjoitellaan tasa-arvoa edistävien aloitteiden tekoa ja vaikuttamista koulussa, kunnassa ja laajemminkin yhteiskunnassa, myös kansainvälisissä verkostoissa.

Musiikin opetuksessa työtapojen valinnassa kiinnitetään huomiota musiikkikulttuurin ja musiikin opetuksen mahdollisten sukupuolittuneiden käytäntöjen muuttamiseen. Tarkastellaan yhdessä ja arvioi-

daan kriittisesti musiikin sisältämiä sukupuolinormeja. Pohditaan esimerkiksi, miksi naissäveltäjiä on noussut esiin vasta tämän sukupolven aikana tai miksi tietyn musiikin ajatellaan olevan enemmän naisten tai miesten. Miten musiikin sukupuolittuneisuutta tuotetaan mediassa?

Kuvataiteessa on keskeistä oppilaiden identiteetteihin ja kulttuuriseen moninaisuuteen sekä niiden muutokseen liittyvät kysymykset. Oppilaiden omia kuvia käytetään kuvailmaisun ja tulkinnan lähtökohdaksi, mikä tarjoaa mahdollisuuksia aiempaa sukupuolitietoisemmalle opetukselle. Opetuksessa voidaan tutkia, miten sukupuolen moninaisuus ilmenee visuaalisen kulttuurin teoksissa, tuotteissa ja ilmiöissä. Myös muotoilu ja arkkitehtuuria on mahdollista tarkastella tasa-arvonäkökulmista. Oppilaiden sukupuoli- ja tasa-arvotietoisuutta kehitetään tarkastelemalla esimerkiksi globaalin tavaratuotannon, kulutusratkaisujen ja brändien sukupuolittuneisuutta. Opetuksessa syvennyttään kriittisesti taiteen instituutioissa ja taiteilijan ammatissa ilmeneviin sukupuolinormeihin ja -stereotyyppioihin.

Käsityötä opetetaan yhteisenä oppiaineena vuosiluokilla 1 - 9. Paikallinen opetussuunnitelma laaditaan ja opetus suunnitellaan siten, että käsityö –oppiaine sisältää tasapainoisesti teknisen työn ja tekstiilityön työtapoja ja sisältöjä. Käsityöoppiaineessa irrottaudutaan tietoisesti perinteisestä jaosta tyttöjen ja poikien käsityöhön tai tekstiilityöhön ja tekniseen työhön. Vuosiluokilla 7 - 9 käsityön kasvatustehtävänä on tukea oppilaiden hyvinvointia ja elämänhallintaa sekä työelämään ja ammattiin liittyviä valintoja. Sisältöjen toteuttaminen antaa oppilaalle monipuolisen kokemuksen käsityön alueista ja mahdollisuuden useiden käsityötaitojen omaksumiseen. Arvioinnilla tuetaan laaja-alaisen käsityötaitojen kehittymistä.

Liikunnan avulla edistetään yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä sekä tuetaan kulttuurien moninaisuutta. Liikunnassa, kuten muissakin oppiaineissa opetusryhmiä voi jakaa joustavasti tavoitteiden mukaan opetusresurssit ja turvallisuusnäkökohdat huomioonottaen. Liikunnan sukupuolittunut opetus vähentää sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kouluvihiytyvyyttä. Opettajan tulee pyrkiä tunnistamaan liikuntakulttuurin sukupuolittuneita rakenteita, toimintamalleja ja stereotyyppioita sekä purkamaan niitä.

Kotitalouden opetuksessa erityistä huomiota kiinnitetään tasapuoliseen osallisuuteen ja työnjakoon oppimistilanteissa. Kotitaloutta opetetaan tytöille ja pojille samansisältöisenä yhteisopetuksena. Keskeisenä sisältönä on monipuolinen kotitaloudellinen osaaminen, johon kuuluvat ruokaosaaminen ja ruokakulttuuri, asuminen ja yhdessä eläminen sekä kuluttaja- ja talousosaaminen kodissa. Kotitalouden oppitunneilla rakennetaan kotitöiden ja hoivavastuiden käytännön osaamista ja puretaan täten kotitöiden sukupuolittuneisuutta.

Oppilaanohjauksesta vastaavat kaikki opettajat yhdessä opinto-ohjaajan kanssa. On tärkeää, että opettajat suunnittelevat ja rakentavat riittävän konkreettisesti tasa-arvotietoisuuden ohjauksellisen näkökulman opetuksensa osaksi. Tämän oppaan oppiaineittaiset tasa-arvon edistämisen näkökulmat tarjoavat välineitä tähän. Kaikille oppilaille on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Tyttöjä ja poikia tulee kannustaa valitsemaan TET-paikkansa niin, että he pääsevät tutustumaan työpaikkoihin, joissa toinen sukupuoli on enemmistönä. TET-jaksot voidaan järjestää niin, että oppilaat jaetaan sekaryhmiin niin että tytöt ja pojat pääsevät/joutuvat tutustumaan sekä naisvaltaisiin että miesvaltaisiin aloihin. Lyhyetkin tutustumisjaksot voivat olla merkityksellisiä segregaaation purkamisessa. TET on ajoitettava ennen koulutusvalintoja tehtäväksi, jotta se olisi merkityksellinen sukupuolijakojen purkamisessa.

Monialainen oppimiskokonaisuus sukupuolten tasa-arvosta

Opetuksen järjestäjän tulee huolehtia siitä, että oppilaiden opintoihin sisältyy vähintään yksi monialainen oppimiskokonaisuus lukuvuodessa. Oppimiskokonaisuuksien aiheet suunnitellaan paikallisesti ilmentämään opetussuunnitelman perusteissa kuvattuja toimintakulttuurin periaatteita, joista yksi on tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Samalla kartutetaan opetussuunnitelman perusteissa kuvattua laaja-

alaista osaamista (L1 - L7) sekä oppiaineittain kuvattua osaamista. Vuosiluokilla 7 - 9 oppimiskokonaisuus²⁶ Sukupuolten tasa-arvo voidaan koostaa vaikkapa seuraavista aineksista:

- Tavoitteena on arvioida sukupuolten tasa-arvon toteutumista ja toimia myönteisten muutosten puolesta. Ohjataan oppilaita tutkimaan kriittisesti sukupuolittumista, segregoitumista ja erilaisia sukupuolta normittavia asioita ympäristössään. Kootaan ehdotuksia siitä, mitä muutoksia sukupuolten tasa-arvoon tahdotaan ja voidaan aikaansaada omassa koulussa, Suomessa ja maailmassa. Yhdistetään tämä oppimiskokonaisuus koulun tasa-arvosuunnitteluun.
- Toteutetaan yhteistoiminnallisia sukupuolta ja sukupuolten tasa-arvoa käsitteleviä projekteja ja oppimistehtäviä oppiaineiden yhteistyönä, jotta käsitys sukupuolten tasa-arvosta ja sen edistämiskeinoista syvenisi.
- Otetaan selvää sukupuolten tasa-arvon toteutumisesta arkitiedon ja mediatekstien pohjalta (äidinkieli, uskonto, elämäkatsomustieto, kuvataide), eläydytään tasa-arvon edistäjien ja sen puutteesta kärsivien kokemuksiin (taideaineet), pohditaan sukupuolten tasa-arvoon liittyviä eettisiä kysymyksiä (katsomusaineet, äidinkieli), tutkitaan tasa-arvotilastoja (matematiikka, yhteiskuntaoppi) sekä tehdään niiden pohjalta kannanottoja sosiaaliseen mediaan ja erilaisia aloitteita.
- Tutustutaan mainonnan ja markkinoinnin sekä sosiaalisen median luomiin mielikuviin ja stereotyyppioihin eri sukupuolien rooleista (kotitalous, kuvataide, äidinkieli, musiikki). Arvioidaan pelien ja/ tai muiden verkossa olevien materiaalien käsityksiä sukupuolirooleista. Hankitaan tietoa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä (terveystieto, biologia, äidinkieli, kuvataide), tutustutaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen.
- Tutkaillaan sukupuolirooleiltaan hyvin perinteistä klassikkokirjaa tai –elokuvaa tai -peliä pohtien sen hahmojen tasa-arvohaasteita – Hullunkuriset perheet, Tähtien sota, Taru sormusten herrasta.
- Tutustutaan tasa-arvotyön ajankohtaisiin teemoihin ja vaikuttajiin. Tehdään eri tavoin tutuksi sukupuolelleen epätyypillisiä koulutus- ja uravalintoja tehneiden kokemuksia ja tarinoita. Haastatellaan kotikorttelin asukkaita tai sukujuhlien osanottajia tasa-arvosta.
- Harjoitellaan tasa-arvotyötä kuntalaisina, kansalaisina ja maailmankansalaisina (äidinkieli, yhteiskuntaoppi, katsomusaineet, taideaineet, vieraat kielet) myös kotikansainvälisyyden keinoin, kansainvälisissä verkostoissa ja järjestökumppaneiden kanssa.
- Sukupuoleen perustuvaa häirintää ja seksuaalista häirintää ennaltaehkäistään esimerkiksi käsittelemällä omia rajoja netissä ja sitä, miten niitä voi suojata sosiaalisessa mediassa. Nuorten on tärkeä oppia, ettei häirintää tule sietää verkossakaan. Kannustetaan oppilaita yhteisöllisyyteen, joka ei hyväksy minkäänlaista kiusaamista, seksuaalista häirintää, rasismia eikä
- muuta syrjintää.
- Vietetään Minna Canthin eli tasa-arvon päivää 19.3., jolloin tuodaan esiin oppimiskokonaisuuden aikana tehtyjä töitä ja oivalluksia.
- Arvioidaan toteutettu oppimiskokonaisuus: Missä onnistuttiin, mitä tehdään ensi kerralla toisin, mitä muuta tarvitaan.

Sukupuoli- ja tasa-arvotietoisuus kaikkeen koulun toimintaan

Sukupuolittietoisessa ja tasa-arvoisessa koulussa jokainen oppilas on osa koulu yhteisöä omana ainutlaatuisena itsenään. Koulun henkilökunta on tasa-arvotietoista ja koulun johto sekä opetuksen järjestäjä antavat täyden tukensa koulussa tehtävälle tasa-arvotyölle. Tasa-arvon edistämistä opetustilanteissa sekä opetushenkilöstön taitoa tunnistaa ja korjata omia toimintatapojaan kehitetään henkilöstökoulutuksella. Sukupuolittietoisessa koulussa vallitsee tasa-arvoa ja sukupuolen moninaisuutta arvostava ilmapiiri.

Oppilaan osallisuus

Oppilaiden osallisuus on tärkeä osa suomalaisen koulun toimintakulttuuria. Tätä säätelee perusopetuslaki. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 korostetaan oppilaan osallisuutta. Opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja sen kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan oppilaille tulee järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäänön valmisteluun. Monialaisten oppimiskokonaisuuksien suunnittelussa oppilaiden osuus on tärkeä. Koulun täytyy varmistaa, että oppilaskuntatoiminnassa ja oppilaiden osallisuudessa toteutuu sukupuolten tasa-arvo. On tärkeää, että kaikki oppilaat voivat olla mukana vaikuttamisessa ja oppilaskuntatoiminnassa ilman pelkoa syrjinnästä. Tyttöjä ja poikia tulee kannustaa samanlaisiin tehtäviin. Eri sukupuolten mahdollisuuksista saada kokemusta johtotehtävistä huolehditaan oppilaskuntatyön ohjauksessa. Useimmiten ei ole tarkoituksenmukaista jakaa oppilaita tyttöjen ja poikien ryhmiin arkisissa tilanteissa. Oppilailta kerättävä palaute kannattaa kuitenkin koota niin, että tulokset on eriteltävissä sukupuolen mukaan. Oppilaiden osallistumisesta tasa-arvosuunnitteluun kerrotaan tarkemmin luvussa

Oppilashuolto sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuki

Tasa-arvoisessa koulussa jokaisen oppilaan oikeus oppimiseen ja hyvinvointiin toteutuu. Sukupuolittietoisien koulun toimintakulttuuri edistää osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Oppilashuollolla sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuella on erityinen merkitys ennaltaehkäisevässä työssä sekä varhaisen tuen toteuttamisessa. Tukimuodoilla parannetaan kaikkien oppilaiden kasvun, kehityksen ja oppimisen edellytyksiä.

Tyttöjen ja poikien osaamisessa, kehityksellisten ongelmien esiintyvyydessä ja hyvinvointiprofiilissa on eroja, jotka on järkevää ottaa huomioon oppilashuollon sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuen suunnittelussa. Toimenpiteet voivat olla yhteisöllisiä tai yksilöllisiä.

Tyttöjen keskimääräiset oppimistulokset ovat poikia parempia useimmissa oppiaineissa. Erityisesti ero tyttöjen ja poikien lukutaidossa on kasvanut. Monet suomalaistytöt ovat edelleen erinomaisia lukijoita. Pojissa sen sijaan on entistä enemmän niitä, joiden lukutaito on heikko. Suomessa tyttöjen ja poikien ero lukutaidossa on OECD-maiden suurin. Nykyisellään ero vastaa jo noin puolentoista kouluvuoden opintoja.²⁸ Pojilla oppimisvaikeuksia on useammin kuin tytöillä. Yksittäisten oppimisvaikeuksien osalta erityisesti lukivaikeuksien ennaltaehkäisyyn on tutkitusti hyviä mahdollisuuksia. Lukivaikeudet ovat oppilaan kannalta erityisen haitallisia ja niiden seuraukset ovat kauaskantoisia.

Jos lukemisen perustaito jää ensimmäisen vuosiluokan syksyllä tavoittamatta, oppimiseen kohdistuvat riskit saattavat kumuloitua.

Sekä tehostettua että erityistä tukea saavista oppilaita kaksi kolmasosaa on poikia ja tämä kehitys on jatkunut pitkään. Poikien joukossa on selvästi enemmän oppilaita, joiden koulumenestys ei vastaa heidän senhetkistä osaamispotentiaaliaan. Pojat siis alisuoriutuvat tyttöihin verrattuna. Vaikuttaa siltä, että osa pojista sosiaalistuu opiskelussaan ”vapaamatkustajiksi”. He eivät opi ponnistelemaan oppimistulostensa eteen. Poikien alisuoriutumiseen saattaa osaltaan vaikuttaa myös vuorovaikutussuhteiden laatu luokassa - pojat kokevat tulevansa huonommin toimeen opettajien kanssa kuin tytöt.

Tyttöjen ja poikien yksilöllisen tuen tarpeet saattavat vaihdella eri kehitysvaiheissa. Pojilla on enemmän erilaisia kehityksellisiä ongelmia. Kielellisten vaikeuksien lisäksi pojilla on tyttöjä enemmän tarkkaavaisuuden ongelmia kuten ylivilkkautta tai antisosiaalista käytöstä. Tytöillä yliedustettuina esiintyvät ongelmat alkavat usein vasta murrosiässä ja ne liittyvät tunne-elämän häiriöihin kuten masentuneisuuteen.

Ystävyys-suhteet ovat tärkeä hyvinvoinnin edellytys ja yksinäisyys merkittävä mielenterveysongelmien riskitekijä. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 11 % kahdeksannen ja yhdeksannen luokan pojista ja 6 % tytöistä arvioi olevansa ilman yhtään läheistä ystävää. Ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajataustaisista pojista kolmanneksella ei ollut yhtään läheistä ystävää. Ilman ystävää oleminen vaikuttaa moneen koulunkäyntiin liittyvään tekijään kuten koulunkäynnistä pitämiseen, vaikeuksiin tulla toi-

meen koulutovereiden ja opettajien kanssa, koulukiusaamiseen, oppimisen ongelmiin sekä luvattomiin poissaoloihin.

Sukupuolten tasa-arvon edistämistä on pohtia, johtuvatko poikien oppimisvaikeudet ja suurempi tuen tarve koulun käyttämästä pedagogiikasta vai joistain muista sen toimintakulttuuriin tai oppimisympäristöihin liittyvistä seikoista. Mikä poikien oppimiskulttuurissa ylläpitää alisuoriutumista? Entä millaisin keinoin tyttöjen masentuneisuutta ja muita tunne-elämän häiriöitä voitaisiin ennaltaehkäistä?

Kodin ja koulun yhteistyö

Sukupuolitietoisessa koulussa yhteistyö huoltajien kanssa on avointa ja kannustavaa. Vanhempainiloissa ja tapaamisissa huoltajien kanssa keskustellaan myös tasa-arvoasioista, jotta koti ja koulu voivat yhdessä tukea oppilasta hänen yksilöllisen oppimispolkunsa rakentamisessa. Erityisen tärkeää yhteistyö on oppilaan koulupolun nivelvaiheissa sekä oppimisen ja koulunkäynnin tukea suunniteltaessa ja toteutettaessa. Yhteistyössä otetaan huomioon molemmat huoltajat ja erilaiset perheet. Huoltajien kanssa tehtävässä yhteistyössä olennaista ei ole se, asuuko oppilas huoltajan kodissa. Erityisesti etävanhemman oikeus osallistua lapsensa koulunkäyntiä koskeviin päätöksiin tulee turvata. Peruskouluikäisten oppilaiden vanhempien ajankäyttöä tutkittaessa on havaittu, että isien osuus peruskouluikäisten lastensa hoidossa on pienempi kuin äitien. Isien läsnäolo lastensa arjessa koko peruskoulun ajan on arvokasta. Kodin ja koulun yhteistyössä keskustellaan sukupuoli-identiteetistä sekä kodin merkityksestä lapsen identiteetin tukemisessa silloinkin kun lapsi ilmaisee sukupuoltaan epätyypillisesti. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan kodin ja koulun yhteistyössä tulee ottaa huomioon perheiden moninaisuus. Sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen koulu tunnistaa myös sateenkaariperheiden erityispiirteet ja muokkaa käytäntöjään ja esimerkiksi lomakkeitaan vastaamaan perheiden monimuotoisuutta. Sateenkaariperheitä ovat perheenlisäystä suunnittelevat, lasta odottavat tai lapsiperheet, joissa ainakin yksi vanhempi kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Sateenkaariperheet voivat myös olla itsellisten vanhempien perheitä tai perheitä, jossa esimerkiksi miesparilla on lapsia yhdessä naispuolisen ystävän kanssa. Suomessa sateenkaariperheissä elää tuhansia lapsia.

Koulun vastuu häirinnän ennaltaehkäisystä

Sukupuolitietoinen koulu tunnistaa sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän, ja puuttuu siihen myös silloin kun se kohdistuu sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaiseviin lapsiin. Tasa-arvolaki kielittää sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän kouluissa. Koululla on velvollisuus puuttua koulussa esiintyvään häirintään. Koulun vastuu alkaa, kun häirintä on saatettu sen vastuullisen edustajan tietoon. Koulu on tällöin velvollinen ryhtymään toimenpiteisiin häirinnän poistamiseksi. Koulu syyllistyy tasa-arvolaisissa kiellettyyn syrjintään, mikäli se ei ryhdy käytettävissä oleviin toimiin estääkseen häirinnän jatkumisen. On suositeltavaa, että koululla on selkeä sukupuoleen perustuvaa ja seksuaalista häirintää koskeva ohjeistus. Ohjeistuksesta tulee ilmetä, mitä sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä on, mitä häirinnän kohteeksi joutunut voi tehdä, kenen puoleen hän voi kääntyä ja miten koulun henkilökunnan tulee tilanteessa toimia. Oppilaille ja huoltajille on hyvä tiedottaa näistä käytännöistä, jotta oppilaat uskaltavat kertoa ongelmatilanteista. Häirintäkokemuksia ja raportoituja ongelmatilanteita on hyvä myös seurata. Ratkaisevaa häirinnän poistamisen kannalta on se, miten muut kuin häirintään syyllistyvä ja häirinnän kohteeksi joutuva tähän reagoivat. Sukupuolitietoisessa koulussa on toimintakulttuuri, jossa häirinnän sivustaseuraajia ei ole, vaan jokainen oppilas osaa ja uskaltaa puuttua koulussa esiintyvään häirintään ja pitää häirityn puolta.

Opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita tukeva muu toiminta

Sukupuolitietoisuus varmistetaan myös koulun muussa toiminnassa. Tätä ovat kirjastotoiminta, kerhotoiminta sekä kouluruokailu, välitunnit, päivänavaukset, juhlat, retket, opintokäynnit ja leirikoulut. Käy-

tännössä sukupuoli-tietoisuus ilmenee esimerkiksi tehtävien jaossa, aineistojen valinnassa, asiantuntijoiden valinnoissa, kansainvälisten yhteyksien rakentamisessa ja juhlaohjelmissa. Oppilaita kannustetaan ja palkitaan rohkaisten heitä vapautumaan stereotyyppisistä valintamalleista. Erityistapahtumissa, juhlissa ja näytelmissä tehtäviä ja rooleja jaetaan yli sukupuolirajojen kuten niitä voidaan jakaa yli ikä-, pituus- tai ihonväri-rajojenkin.

Tasa-arvosuunnitelma on työkalu järjestelmälliselle tasa-arvotyölle

Tasa-arvosuunnitelman laadintavelvoite

Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että vuosittain laaditaan oppilaitoskohtaisesti tasa-arvosuunnitelma yhteistyössä henkilöstön ja oppilaiden tai opiskelijoiden kanssa. Suunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta oppilaitoksen suunnitelmaa.

Tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää:

- 1) selvitys oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta;
- 2) tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi;
- 3) arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää oppilas- tai opiskelijavalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintosuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Vuosittaisen tarkastelun sijasta suunnitelma voidaan laatia enintään kolmeksi vuodeksi kerralla. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 5 a § Tasa-arvosuunnitelma on työkalu, joka tukee sukupuolten tasa-arvon edistämistä kaikessa koulun toiminnassa. Tasa-arvosuunnitelmalla varmistetaan, että koulussa tehdään järjestelmällistä tasa-arvotyötä. Tasa-arvolain mukaisesta koulun toiminnan kehittämiseen tähtäävästä tasa-arvosuunnitelmasta käytetään tässä oppaassa myös nimeä toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma.

Työnantajalla tulee olla henkilöstöpoliittinen tasa-arvosuunnitelma silloin kun työnantajan palveluksessa on säännöllisesti vähintään 30 työntekijää. Opettajien työnantaja on kunta tai muu opetuksen järjestäjä.

Tasa-arvosuunnittelulla kehitetään koulun toimintaa

Tasa-arvotyön onnistumisen kannalta on tärkeää, että työ perustuu koulun ja sen oppilaiden tarpeisiin. Toiminnalliseen tasa-arvosuunnitelmaan kuuluu selvitys koulun tasa-arvotilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi ja arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista.

Tasa-arvosuunnittelussa luodaan yhteinen käsitys siitä

- „millainen on tasa-arvoinen koulu
- „mitkä asiat koulussa voivat estää sukupuolten tasa-arvon toteutumista
- „mitkä asiat edistävät sukupuolten tasa-arvoa koulussa
- „millä edellytyksillä ja toimintatavoilla oppilailta on sukupuolesta riippumatta
- yhtäläiset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa koulun toimintaan
- miten puututaan häirintään ja ennaltaehkäistään sitä.

Tasa-arvon edistäminen on taito, jonka harjaannuttaminen on hyödyllistä niin opettajille kuin oppilaillekin. Taidon karttumisen myötä opitaan tunnistamaan mahdolliset tasa-arvon toteutumisen esteet ja puuttamaan niihin.

Keitä suunnitteluelvoite koskee?

Opetuksen järjestäjällä on vastuu siitä, että kaikissa sen hallinnoimissa kouluissa tehdään suunnitelmallista tasa-arvotyötä tasa-arvolain edellyttämällä tavalla. Toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman laadintavelvoite on laajentunut koskemaan perusopetuslakiin perustuvaa opetusta järjestäviä kouluja. Tasa-arvosuunnitelmien tulee olla laadittuina 1.1.2017 mennessä. Perusopetuslaissa tarkoitettua opetusta on esiopetus, oppivelvollisten perusopetus, lisäopetus, maahanmuuttajien perusopetukseen valmistava opetus ja aikuisten perusopetus. Vaikka tasa-arvolaisissa säädetään tasa-arvosuunnitelman laadintavelvoite vain oppilaitoksille, on perusteltua laatia tasa-arvosuunnitelma myös niissä esiopetusryhmissä, jotka eivät toimi kouluissa.

Toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma laaditaan aina yhteistyössä koulun henkilöstön ja oppilaiden kanssa. Opetuksen järjestäjän tai oppilaitoksen johdon yksin laatima tasa-arvosuunnitelma ei täytä tasa-arvolain vaatimuksia.

Tasa-arvoaltuutettu (www.tasa-arvo.fi) valvoo tasa-arvolain noudattamista sekä antaa neuvoja ja ohjeita tasa-arvolaisista ja sen soveltamiskäytännöstä. Opetushallitus seuraa oppilaitosten tasa-arvosuunnittelua erillisselvityksin.

Tasa-arvosuunnittelun painopisteet

Tasa-arvolaisissa säädetään myös tasa-arvosuunnittelun painopisteistä. Tasa-arvotyössä tulee kiinnittää erityistä huomiota

- „oppilasvalintoihin
- „opetuksen järjestämiseen
- „oppimiseroihin
- „opintosuoritusten arviointiin
- „sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

Käytännössä oppilasvalintojen tasa-arvoisuus tulee pohdittavaksi kouluissa, joihin on erityinen valintamenettely. Näitä ovat esimerkiksi kieli-, musiikki- sekä liikuntapainotteiset koulut ja luokat. Sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tulee ennaltaehkäistä osana koulussa tehtävää tasa-arvotyötä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että koulussa opetetaan arvostavaa suhtautumista kaikkiin ja kerrotaan perustietoa sukupuolen moninaisuudesta. Tämä tulee ottaa huomioon myös koulun toiminnallista tasa-arvosuunnitelmaa valmisteltaessa ja tasa-arvoa edistävästä toimenpiteistä päätettäessä.

Syrjintä sukupuolen perusteella on kielletty

Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuolen perusteella. Koulu ei saa toimia siten, että oppilas joutuu epäedullisempaan asemaan sukupuolensa perusteella. Tasa-arvolaki kieltää myös sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän samoin kuin syrjinnän sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 7§

Tasa-arvotyö on koko koulun asia

Aluksi sovitaan suunnitteluprosessin vastuuhenkilöt ja se, miten yhteistyö oppilaiden ja henkilökunnan kanssa järjestetään. Yksi vaihtoehto on perustaa tasa-arvotyöryhmä, jonka jäsenenä voivat olla rehtori

tai hänen edustajansa, opetushenkilöstöä, oppilashuoltoryhmän edustajia, muuta koulun henkilökuntaa sekä oppilaita ja huoltajien edustajia. On hyvä, jos ryhmän jäsenet ovat eri-ikäisiä ja edustavat kattavasti eri sukupuolia. Näin prosessi tuottaa uusia toimintatapoja ja huomioi paremmin erilaisia näkemyksiä.

On luontevaa käyttää oppilaita osallistavia menetelmiä ja sisällyttää tasa-arvosuunnittelu osaksi oppitunteja. Tasa-arvotyöstä voidaan myös rakentaa monialainen oppimiskokonaisuus. Tasa-arvosuunnittelua on perusteltua käsitellä esimerkiksi opettajainkokouksessa ja vanhempainillassa.

Tasa-arvotyön ja tasa-arvosuunnittelun onnistumiseksi kannattaa pohtia

- Onko tarpeen syventää ymmärrystä sukupuolten tasa-arvosta ja sukupuolen moninaisuudesta?
- Onko tarpeen koota perustietoja tasa-arvotilanteesta yhteiskunnassa ja perusopetuksessa?
- Mikä toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma on ja mihin sillä pyritään? Onko tarpeen järjestää perehdytystä tasa-arvolaista?
-

Selvitys koulun tasa-arvotilanteesta

Koulun tasa-arvotilannetta on hyvä selvittää monella tavalla. Tärkeintä on saada esiin oppilaiden näkemyksiä ja kokemuksia siitä, miten tasa-arvo toteutuu omassa koulussa. Hyviä menetelmiä ovat keskustelut, kyselyt ja kirjoitelmat, arkitilanteiden videointi, draama ja pelit sekä sarjakuvien piirtäminen ja valokuvaus. Tasa-arvotilanteesta voidaan saada tietoa omaa koulua koskevista selvityksistä, tilastoista ja seurannoista, mikäli tiedot on koottu ja eritelty sukupuolen mukaan.

Oppilaiden kanssa voidaan toteuttaa harjoitus, jonka avulla kartoitetaan, miten koulun tiloja käytetään ja koetaanko tilat turvallisina. Opetustilannetta taas on mahdollista kartoittaa siten, että tarkastellaan kenen sallitaan luokkahuoneessa puhua ja millä äänenvoimakkuudella. Tasa-arvotyössä voidaan myös käyttää videointia eli nauhoittaa koulun arkisia tilanteita ja analysoida niitä sukupuolten tasa-arvon kannalta.

Koulussa voidaan toteuttaa kirjallinen tasa-arvokysely, joka soveltuu erityisestivanhemmille oppilaille. Kyselyn avulla selvitetään, miten oppilaat kokevat tasa-arvon toteutuvan omassa koulussaan ja mitä asioita he haluaisivat muuttaa. Tasa-arvotilannetta arvioitaessa voidaan kysyä koulun ilmapiiristä, opetuksesta ja arvioinnista, opinto-ohjauksesta sekä opetusmateriaaleista. Kyselyllä voidaan kerätä tietoa myös häirinnästä tai syrjinnästä sekä toiveita ja kehittämideoita tasa-arvon edistämiseksi. Kyselyn vastaukset voivat toimia yhteisen tasa-arvokeskustelun pohjana ja niissä esitetyt toiveet voidaan koota toimenpide-ehdotuksiksi.

Kysely voidaan toteuttaa myös henkilökunnan keskuudessa.

Toimenpiteistä sopiminen

Tarvittavat kehittämiskohteet ja konkreettiset toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi perustuvat koulussa laadittuun selvitykseen ja ne valitaan aina koulun omien tarpeiden mukaan. On parempi keskittyä muutamaan asiaan ja muutaman epäkohdan poistamiseen kuin yrittää ratkaista liian monta ongelmaa samanaikaisesti.

Toimenpiteet voivat kohdistua mihin tahansa selvityksessä esille nousseeseen kysymykseen. Tiedon lisääminen sukupuolten tasa-arvosta voi olla yksi toimenpide. Tasa-arvotaidot vahvistuvat parhaiten silloin, kun tasa-arvokysymyksiä käsitellään säännönmukaisesti henkilökunnan, huoltajien ja oppilaiden kanssa. Perusopetuslain ja oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan koululla tulee olla opetussuunnitelman yhteydessä opetuksen järjestäjän laatima suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman laadinnassa varmistetaan, että sukupuoleen perustuvaa ja seksuaalista häirintää koskeva ohjeistus on joko tasa-arvosuunnitelmassa tai suunnitelmassa oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä.

Tasa-arvosuunnitelman kirjaaminen tai muu dokumentointi

Selvitykset ja toimenpiteet kirjataan joko erilliseen tasa-arvosuunnitelmaan tai muuhun koulun suunnitelmaan, kuten opetussuunnitelmaan tai yhdistettyyn tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaan. Suunnitelmaan kirjataan myös sovittujen toimenpiteiden aikataulut ja vastuuhenkilöt.

Tasa-arvosuunnittelua ja opetussuunnittelua voidaan käytännössä sovittaa toisiinsa seuraavin tavoin esimerkiksi näin

- koulu selvittää tasa-arvotilanteensa ja laatii konkreettiset toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi
- paikalliseen opetussuunnitelmaan kirjataan tasa-arvon edistämiseksi toimenpiteet, joiden ajankohtaisuus ja merkittävyys tarkistetaan koulun lukuvuosisuunnitelmaa laadittaessa
- toimenpiteiden toteutumista ja tuloksia arvioidaan vuosittain aina seuraavaa lukuvuosisuunnitelmaa valmisteltaessa.
-

Koulun toiminnallista tasa-arvosuunnitelmaa koskevien menettely- ja sisältövaatimusten tulee täytyä myös silloin, kun se on yhdistetty toiseen koulussa laadittavaan suunnitelmaan. Tasa-arvoa edistävien toimenpiteiden tulee ilmetä selvästi näistä asiakirjoista.

Tasa-arvosuunnitelma voidaan kirjata tai muutoin dokumentoida eri tavoilla.

Pääasia on, että suunnitelma on konkreettinen, ymmärrettävä ja että sen esitystapa kannustaa oppilaita, huoltajia ja koulun henkilökuntaa omaksumaan suunnitelman tavoitteet.

Tasa-arvosuunnitelman laatiminen ei ole itsetarkoituksellista, vaan sen onnistumista mitataan siinä, miten se tukee ja ohjaa koulua tasa-arvotyöhön ja saa aikaan tarvittavia muutoksia. Olennaista on, että koulun toimintaa tarkastellaan ja kehitetään sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

Opetuksen järjestäjän on edistettävä myös yhdenvertaisuutta

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) kieltää syrjinnän iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Yhdenvertaisuuslain mukaan koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Lisäksi opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Hyväksyminen ja tiedottaminen

Tasa-arvosuunnitelma hyväksytään opetuksen järjestäjän oman päätöksentekokäytännön mukaisesti. Rehtorin tehtävänä on varmistaa, että hyväksytyistä tasa-arvosuunnitelmasta sekä koulun tasa-arvotyön hyvistä käytännöistä tiedotetaan koulun henkilöstölle, oppilaille ja heidän huoltajilleen. Tiedottamisen kanavana käytetään koulun sähköisten viestimien ja painettujen oppaiden lisäksi koulun yhteisiä kokouksia, tilaisuuksia tai vanhempainiltoja.

Hyvä ajankohta tasa-arvoa käsittelevälle vuosittaiselle teemapäivälle on Minna Canthin eli tasa-arvon päivä 19. maaliskuuta.

Toimeenpano

Tasa-arvosuunnitelman toimeenpano on helpointa silloin, kun toimenpiteistä on sovittu yhdessä ja suunnitelmaan on kirjattu vastuuhenkilöt ja aikataulut. Näin varmistetaan, että hyvät ajatukset saadaan muuttumaan arkipäivän teoiksi. Sovittujen toimenpiteiden tehokas toimeenpano vaatii koko kouluyhteisön sitoutumista ja johdon varauksettoman tuen.

Tasa-arvotyö saattaa herättää myös vastustusta. Osa henkilöstöstä saattaa kokea tasa-arvoa edistävät toimet turhina tai ajatella, että ne ovat kritiikkiä heidän toimintaansa kohtaan. Etenkin näissä tilanteissa on tärkeää, että johto osoittaa selvän tukensa vastuuhenkilöille sekä suunnitelluille kehittämis-toimille, ja on valmis käymään keskustelua tasa-arvotyön tavoitteista ja keinoista. Vaikka kaikki eivät olisikaan edelläkävijöitä ja innokkaita kokeilijoita, on tärkeää varmistaa, että kehittämistyötä ei vähätellä tai sabotoida.

Arviointi ja seuranta

Koulussa tehtävään suunnitelmalliseen tasa-arvotyöhön kuuluu tasa-arvon edistämiseksi sovittujen toimenpiteiden ja niiden vaikutusten arviointi. Jos toteutuksessa on ollut ongelmia, tulee arvioida, mistä tämä johtuu ja mitä pitää korjata. Arviointi on luontevinta tehdä tasa-arvosuunnitelman päivityksen yhteydessä. Se voi samalla toimia pohjana uusien toimenpiteiden valmistelulle.

Toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma laaditaan lähtökohtaisesti vuosittain. On kuitenkin mahdollista laatia suunnitelma kahdeksi tai kolmeksi vuodeksi. Tällöinkin toimenpiteiden toteutumista kannattaa seurata vuosittain.

Käsitteitä:

Sukupuoli

Sukupuoli voi tarkoittaa virallisen, henkilötunnuksesta ilmenevän sukupuolen lisäksi esimerkiksi sukupuolirooleja, naiseuden ja mieheyden sosiaalisia merkityksiä, yksilön sukupuoli-identiteettiä tai fyysisiä ominaisuuksia.

Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Useimpien ihmisten sukupuoli-identiteetti vastaa heille syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sukupuoli-identiteetti on kuitenkin aina yksilöllinen.

Sukupuolen ilmaisu

Sukupuolen ilmaisu tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuolen ilmaisu voi olla pukeutumista naiselle tai miehelle tyypillisinä pidettyihin vaatteisiin tai käyttäytymistä tai elehtimistä sellaisilla tavoilla, joita pidetään naiselle tai miehelle ominaisina.

Seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, keneen henkilö tuntee vetovoimaa emotionaalisesti ja/tai eroottisesti. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat niin *homous*, *lesbous*, *biseksuaalisuus* kuin *heteroseksuaalisuus* sekä muut tavat määritellä seksuaalista suuntautumista.

Sukupuoliristiriita

Sukupuoliristiriita tarkoittaa sitä, että ihmisen tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen kehoaan eikä toisten hänessä näkemää sukupuolta.

Sukupuolivähemmistöt

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ne ihmiset, joiden biologinen, sosiaalinen tai psyykkinen sukupuoli eivät vastaa toisiaan. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat transsukupuoliset, transgenderit, transvestiitit ja intersukupuoliset. *Transsukupuoliset* henkilöt kokevat, ettei heidän sukupuolensa vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. *Transgender* (muunsukupuolinen) ei koe kuuluvansa selkeästi mies- eikä naissukupuoleen. *Transvestiiteilla* on tarve toisinaan ilmaista pukeutumisellaan tai muilla tavoin eri sukupuolta. *Intersukupuolisella* henkilöllä sukupuolta määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole synnynnäisesti yksiselitteisesti miehen tai naisen. On syytä välttää sukupuolivähemmistöjen sekoittamista seksuaalivähemmistöihin, koska sukupuoli-identiteetti ei kerro seksuaalisesta suuntautumisesta tai mieltymyksistä.

Sukupuolten tasa-arvo

Sukupuolten tasa-arvolla tarkoitetaan sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia yhteiskunnassa ja työelämässä sekä vallan ja resurssien oikeudenmukaista jakamista. Usein puhutaan sekä muodollisesta tasa-arvosta, eli syrjimättömyydestä ja yhdenvertaisista oikeuksista ja kohtelusta, että tosiasiallisesta tasa-arvosta esimerkiksi poliittisten päätösten lopputulosten suhteen. Tasa-arvokäsite kattaa myös sukupuolen moninaisuuden eli hyväksyy ajatuksen, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi.

Sukupuolistereotypia

Sukupuolistereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia odotuksia ja oletuksia siitä, millaisia miehet ja naiset yleensä ovat tai miten naisten ja miesten tulee käyttäytyä ollakseen ”oikeanlaisia”. Sukupuolistereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ”itsestäänselvyyksiä”. Stereotypiat ylläpitävät osaltaan eriarvoisuutta.

Sukupuolen mukainen segregatio

Segregatio tarkoittaa eriytymistä, eriyttämistä tai eristämistä. Sukupuolen mukainen segregatio työelämässä ja koulutuksessa tarkoittaa töiden, tehtävien ja koulutusalojen jakautumista naisten ja miesten aloiksi ja töiksi. *Horizontaalinen segregatio* tarkoittaa sitä, että tytöt ja pojat opiskelevat eri aloilla tai miehet ja naiset toimivat eri ammattiteissa, eri työpaikoilla, eri toimialoilla tai työmarkkinoiden sektoreilla. *Vertikaalinen segregatio* tarkoittaa työelämässä tapahtuvaa työnjakoa ja eriytymistä siinä, mille hierarkian tasolle miehet ja naiset sijoittuvat.

Sukupuolineutraalius

Sukupuolineutraalius perustuu ajatukseen, että sukupuolella ei ole käsiteltävässä asiassa merkitystä. Tällöin näennäisesti sukupuolineutraali toimintatapa saattaa vaikuttaa syrjivästi tai vahvistaa eriarvoisuutta, jos tosiasiallisesti olemassa olevaa sukupuolinäkökulmaa tai sukupuolittuneisuutta ei ole otettu huomioon.

Sukupuolisokeus

Sukupuolisokeudesta on kyse silloin, kun sukupuolella ei nähdä merkitystä, vaikka sillä todellisuudessa on. Sukupuolisokea ajattelu saattaa johtaa stereotypioita vahvistavaan toimintaan ja lisätä epä-tasa-arvoa.

Sukupuolitietoinen opetus

Sukupuolitietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa oppijassa. Opetuksessa pidättäytytään sosiaalistamasta oppilasta hänen ulkoiseen sukupuoleensa.

Sukupuolitetöissä opetuksessa tunnustetaan sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä kyseenalaistetaan ja puretaan niitä sukupuolten tasa-arvoa rakentaen. Oppilaita ohjataan yksilöllisiin valintoihin ja lievitetään täten opinto-, koulutus- ja uravalintojen segregatiota.

Sukupuoleen perustuva syrjintä

Sukupuoleen perustuvaa syrjintää on henkilön asettaminen sukupuolen (mukaan lukien sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu) vuoksi eriarvoiseen asemaan. Syrjintää on myös seksuaalinen tai sukupuoleen perustuva häirintä. Sukupuoleen perustuva syrjintä saattaa yhdistyä muihin syrjintäperusteisiin. Silloin kun syrjintä johtuu useasta syystä, puhutaan *moniperusteisesta syrjinnästä*.

Sukupuoleen perustuva häirintä

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan ei-toivottua käytöstä, joka liittyy henkilön sukupuoleen, mutta ei ole luonteeltaan seksuaalista. Tällä käytöksellä loukataan tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta. Samalla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Seksuaalinen häirintä

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä ei-toivottua käytöstä, joka on luonteeltaan seksuaalista. Tällaisella käytöksellä loukataan tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Heteronormatiivisuus

Heteronormatiivisessa ajattelumallissa heteroseksuaali mies ja heteroseksuaali nainen edustavat luonnollisia, oikeutettuja, toivottuja ja usein ainoita mahdollisuuksia olla ihminen. Heteronormatiivisuus heijastuu instituutioihin, rakenteisiin, ihmissuhteisiin ja käytäntöihin.